

Framtidig bibliotekarkompetanse - hva mener arbeidsgiverne?

**En undersøkelse av behovet for bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft
fram mot år 2010**

ved sivilbibliotekarstudent Arne Gundersen

Høgskolen i Oslo, Avd. JBI, Bibliotek- og informasjonsstudiene

Senter for bibliotekutvikling

Rapport nr. 1, 2002

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
Forord	3
Innledning.....	4
Sammendrag	5
Metode for intervjuundersøkelsen.....	9
Det kvantitative behovet for bibliotekfaglig utdannet arbeidskraft fram mot 2010.....	11
Etterspørsel etter bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft	17
Hva slags type kunnskap og kompetanse vil det være behov for blant bibliotekarer?	18
Dagens bibliotekarkompetanse	18
Framtidig bibliotekarkompetanse.....	20
Sentrale sektorers syn.....	28
Konklusjoner og konsekvenser for bibliotekutdanningen.....	32
Litteraturliste	33

Forord

Initiativtaker til prosjektrapporten er Norsk bibliotekforening (NBF) sitt utvalg for høyere bibliotekutdanning og –forskning. Prosjektet er gjennomført av undertegnede som et ledd i sivilbibliotekarutdanningen ved Høgskolen i Oslo, Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag. Veileder for prosjektarbeidet har vært professor, dr.polit Ragnar Audunson.

Det rettes med dette en takk til personene og institusjonene som har deltatt i intervjuundersøkelsen og til organisasjonene som har bidratt med data til den kvantitative undersøkelsen.

30.01.2002

Arne Gundersen

Innledning

Målet med prosjektet har vært å undersøke behovet for bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft fram mot år 2010. Prosjektet har fokusert på tre spørsmålsstillinger:

1. Hva vil være det *kvantitative behovet* for bibliotekfaglig utdannet arbeidskraft fram mot 2010?
2. Innenfor hvilke bransjer og sektorer er det rimelig å regne med økt/reduert *etterspørsel* etter bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft i denne perioden?
3. Hva slags type *kunnskap og kompetanse* vil det være behov for blant personer med bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning?

Den andre og tredje spørsmålsstillingen er gitt størst prioritet. Hovedmålet har vært å få fram vurderinger som representanter for *arbeidsgivere* innen statlig, kommunal og privat sektor har med hensyn til vekst/reduksjon i etterspørsel etter bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft samt kompetanse- og kunnskapsbehov blant de som tar bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning.

Spørsmålsstillingen om det kvantitative behovet for bibliotekarere mot 2010 har vært prioritert lavere. Dette skyldes dels at det lå i implisitt i oppdraget, dels har det foreliggende datagrunnlaget vært for tynt og usikkert til å gi noen tilfredsstillende prognose.

For å undersøke spørsmålsstillingene rundt etterspørsel og kompetansebehov ble det besluttet gjennomført individuelle intervjuer med totalt ti representanter for arbeidsgivere innen statlig, kommunal og privat sektor, 2-4 representanter for hver av de tre sektorene. For opplysninger omkring intervjuemetodikken vises det til et eget kapittel for dette. Det har vært en målsetting ved rapportarbeidet å få fram synspunktene til denne gruppen representanter og se i hvilken grad de har sammenfallende synspunkter, men disse intervjupersonenes syn på bibliotekarere og deres kompetanse danner selvsagt ikke noe fullstendig bilde av dagens status og framtidige krav.

Rapportens hovedkapitler tar utgangspunkt i de tre spørsmålsstillingene som ligger til grunn for prosjektet. Kapitlet om framtidig kompetansebehov har egne deler som belyser vurderinger omkring dagens bibliotekarkompetansen, omkring framtidig kompetanse og vurderinger som tar særlig utgangspunkt i de sektorer og bransjer som er representert i undersøkelsen.

Sammendrag

Rapporten ser på tre forhold:

- Hva vil være det kvantitative behovet for bibliotekfaglig utdannet arbeidskraft fram mot 2010?
- Innenfor hvilke bransjer og sektorer er det rimelig å regne med økt/reduert etterspørsel etter bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft i denne perioden?
- Hva slags type kunnskap og kompetanse vil det være behov for?

Det kvantitative behovet for bibliotekfaglig utdannet arbeidskraft fram mot 2010

Det eksisterer ingen samlet statistikk over antall bibliotekarer i norske bibliotek. Summerer man tall for år 2000 fra Statens bibliotektilsyn og Riksbibliotekstjenesten, kommer man fram til rundt 1 990 bibliotekfaglige stillinger i folke-, fag- og forskningsbibliotekene. Tall fra fagorganisasjonene for bibliotekarer tilsier ca. 2 120 bibliotekarer. Som samlet antall yrkesaktive bibliotekarer er dette tallet trolig for lavt. Usikkerhetsmomentene er for mange til at det synes forsvarlig å anslå et samlet antall bibliotekarer i dagens arbeidsmarked innenfor rammene av denne rapporten. Både i folkebiblioteksektoren og i fag- og forskningsbibliotekene har antallet utførte årsverk vært relativt stabilt de siste årene. En oversikt fra medlemsregisteret til Forskerforbundets fagbibliotekarforening viser at hovedtyngden av medlemmene i organisasjonen ligger i aldersgruppen 45-59 år. Dersom oversikten var representativ for hele biblioteksektoren, kunne resultatet bli at om lag en tredjedel av dagens bibliotekarer forsvinner fra yrket innen 2010. Tall fra enkelte folkebibliotek tyder imidlertid på at den reelle gjennomsnittsalderen i sektoren er lavere. Når en ser på tre aktuelle utdanningsretninger ved Høgskolen i Oslo, Universitetet i Tromsø og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, kan en regne med en tilgang på omkring 1 100 nyutdannede til bibliotekaryrket i tilsvarende periode. Med et mer pålitelig tallgrunnlag kunne en sette opp en enkel modell som viser sammenhengen mellom avgang og tilgang til bibliotekaryrket. Dersom det kvantitative behovet for bibliotekarer skal kartlegges tilstrekkelig grundig, må en imidlertid ha tid og ressurser til å framskaffe et mer pålitelig tallgrunnlag enn det foreliggende. I tillegg burde en redusere enkelte andre usikre faktorer som gjør seg gjeldende.

Etterspørsel etter bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft

Det er ingen bransje eller sektor som utmerker seg som noe åpenbart vekstområde for bibliotekarer, men en finner heller ikke noen motsatt tilbøyelighet. Den generelle tonen fra arbeidsgiversiden er imidlertid positiv. I den grad man forutser en økning i etterspørselen etter bibliotekarer er den derimot ikke primært knyttet til bibliotekarer som medarbeidere i bibliotek men til betingelsen om at bibliotekarer orienterer seg mot nye arbeidsoppgaver på andre felter enn i biblioteket. Dette er statusbildet både for offentlig og privat sektor og de bransjer som er nærmere undersøkt, dvs. utdanning, helse og medisin og olje. Få negative utviklingstrekk ble kommentert.

Hva slags type kunnskap og kompetanse vil det være behov for blant bibliotekarer?

Første del i undersøkelsen om behovet for framtidig bibliotekarkompetanse tar for seg denne kompetansen slik den framstår i dag og belyser arbeidsgivernes forhold til denne typen kompetanse. Nesten alle var enige i at bibliotekarers kjernekompetanse utgjøres av områdene organisering og gjenfinning av informasjon, formidling av kultur og kunnskap, litteraturkunnskap og –oversikt, ledelse og organisering av bibliotek og informasjonsteknologi

(IT). Organisering og gjenfinning av informasjon ble ansett som bibliotekarers hovedstyrke. Det ble stilt spørsmål ved bibliotekarutdanningens vektlegging av formidlerrollen.

Bibliotekarkompetansen ble holdt for å være relevant i forhold til en mengde funksjoner og oppgaver utover ren bibliotekvirksomhet. Flere påpekte at bibliotekarkompetansen kan ha en særlig gunstig effekt dersom den kobles til IT-miljøene. Poenget med å gå utenfor biblioteket og skaffe seg alliansepartnere ble særlig understreket.

Ved ansettelse av en bibliotekar ville mange se særlig etter evnen til samarbeid og kontaktskaping, serviceinnstilling, kommuniseringsevne samt kunnskapstørst blant personlige egenskaper, mens IT-kompetanse og forståelse av moderinstitusjonens fagområde var de mest ettertraktede faglige egenskapene. Man mente at organisasjonsstørrelsen bidrar sterkt til å bestemme hvilke egenskaper og hvilken utdanning som er ønskelig hos lederen av et bibliotek.

Annen del i undersøkelsen tar opp spørsmål omkring framtidig utvikling av bibliotekarkompetansen og bibliotekarers forandringsevne. Arbeidsgiverne så en rekke forskjellige utfordringer for bibliotekarene som følge av *Internett*. Framfor alt vil det være viktig for bibliotekarer å beherske Internett som medium. En negativ virkning av Internett kan bli at betydningen av biblioteket som mellomledd kan bli redusert. En av Internetts hovedutfordringer er å skille mellom god og dårlig informasjon. Ny teknologi vil påvirke støttefunksjonene i biblioteket - bibliotekarkompetansen trengs fremdeles, men den kan utnyttes annerledes i organisasjonen. Veilednings- og opplæringsfunksjonene ble understreket av mange og nevnt i flere sammenhenger.

En vanlig definisjon av begrepet *informasjonskompetanse* er kompetanse til å *finne, evaluere* og *anvende* informasjon. Ikke alle intervjupersonene hadde noen klar forestilling av hva som ligger i begrepet. Med utgangspunkt i bibliotekarers omgang med informasjon ble det derimot nevnt en rekke nye, interessante elementer som kunne inngå i et utvidet informasjonskompetansebegrep. Intervjupersonene mente at bibliotekarenes styrke ligger i å *finne* informasjon. Informasjonskompetansen er allmen. Bibliotekarenes oppgave er å hjelpe folk med liten slik kompetanse eller bidra til å øke den. Man mente at andre yrkesgrupper mangler bibliotekarenes bredde i informasjonskompetanse.

Bibliotekarer må beherske *IT-verktøyene*, men det var ulike synspunkter på hvor bred kompetanse bibliotekarer trenger på dette feltet. Arbeidsgivernes hovedinntrykk var at nyutdannede bibliotekarer har god IT-kompetanse.

Det var full enighet om at bibliotekarer bør ha *pedagogisk kompetanse* siden bibliotekaryrket dreier seg om relasjoner til andre mennesker. Man mente at kompetansenivået på dette området var for lavt og stilte spørsmål ved om bibliotekarutdanningen vektla de riktige elementene av faget. Det var ulike begrunnelser for hvorfor man anså pedagogisk kompetanse som viktig. Mange var opptatt av at framtidens bibliotekarer bør være både formidlere og veiledere. Organisert opplæring ble også nevnt av flere. I utdanningssektoren er det særlig viktig å kjenner til hvordan læringsprosesser foregår. En del hadde merket seg bibliotekarers vansker med å få gjennomslag for saker de er opptatt av i organisasjonen og understreket betydningen av pedagogisk kompetanse også i slike tilfeller.

Intervjupersonenes generelle oppfatning var at bibliotekene bør ha *markedsføringskompetanse* og har for lite av det. Markedsføringskompetansen bør ligge hos profesjonen, hos instansene i

sektoren, og neppe hos den enkelte bibliotekar. Nyutdannede bibliotekarer bør bli flinkere til å markedsføre sin egen kompetanse. Bibliotekarstudenter bør kunne svare på hvorfor vi har bibliotek. Mange av intervjupersonene viste til konkrete tiltak som de oppfattet som bibliotekets ansvar. Et hovedbudskap var at man selger ikke bare bibliotekkompetansen, men hele bibliotekrommet. Som ledd i å forsterke bibliotekets posisjon innad i egen organisasjon, bør mekanismen heller være kommunikasjon enn markedsføring.

Dagens *kjerneområder* for bibliotekarer vil være det også i framtida. Organisering og gjenfinning vil fortsatt vil utgjøre selve kjernen. Flere var opptatt av at formidler- og veilederrollen vil bli sentral i flere sammenhenger. Det ble uttrykt noe skepsis omkring vektleggingen av ledelse og organisering av bibliotek. Det ble reflektert en del over bibliotekarers muligheter på arbeidsmarkedet. Generelt oppfordret man bibliotekarer til å søke jobber utenfor biblioteket.

Intervjupersonene ble bedt om å nevne situasjoner der deres virksomhet har stått overfor *endringer* som berørte informasjonsaktiviteten generelt eller biblioteket i særdeleshet. Slike endringsscenarier kan være trussel om nedleggelse av biblioteket, større omorganiseringer eller nye arbeidsmåter. Eksempler som ble nevnt var nye undervisningsopplegg internasjonalisering og samarbeid med offentlige servicekontor. Enkelte bemerket at bibliotekmiljøet kunne oppfattes som lite endringsvillig.

Ikke alle intervjupersonene var like fortrolige med uttrykket *brukerorientering*. Begrepet ble tillagt et relativt mangfoldig innhold. Det var få kritiske røster mot bibliotekenes evne til å drive brukerorientert virksomhet. Bidrag til økt brukerorientering kan imidlertid være bedre forberedelser gjennom bibliotekarutdanningen og det å i større grad ta sjansen på å leve uten bøker.

Bibliotekene må være forberedt på å møte de samme utfordringene som følger av *globaliseringen* som resten av det internasjonale samfunnet. Det internasjonale bibliotekbroderskap eller -søsterskap ble betegnet som både en styrke og en svakhet, og har bibliotekarutdanningen et informasjonsansvar.

Tredje del tar utgangspunkt i spørsmål som er utformet dels med tanke intervjupersonenes bakgrunn men hovedsaklig med tanke på de enkelte virksomheter og sektorer som intervjupersonene har tilknytning til.

Enkelte *generelle trekk* ved bibliotekarene og deres kompetanse ble særlig framhevet. En side ved bibliotekarene som ble definert som en svakhet var at de blir for mye generalister. Et annet moment var at bibliotekprofesjonen til tider gir inntrykk av å være utstyrt med sterke beskyttelsesmekanismer. Flere hadde registrert at bibliotekarer ikke gjør seg synlige nok. Enkelte så det som en særlig styrke ved bibliotekarkompetansen at den er yrkesrettet. Andre uttrykte sympati for den mer akademisk pregete bibliotekarutdanningsmodellen. En side ved bibliotekarkompetansen som ble framhevet var at den utgjør en kombinasjon av kompetanse som andre profesjoner mangler.

Tilbyderne av *private tjenester* opplevde at etterspørselen var særlig stor etter arkivtjenester og tjenester innenfor elektronisk dokumenthåndtering. Ofte benyttes bibliotekarer til slike oppgaver.

Enkelte *fagområder* har tradisjonelt hatt stor tilgang av bibliotekarer. Utdanningsområdet, helse og medisin og oljebransjen hører til disse. På utdanningsområdet stilles til krav om en viss pedagogisk kompetanse og til forståelse av moderinstitusjonens fagområder i tillegg til bibliotekarkompetansen. Som skolebibliotekar er det spesielt viktig å lære seg skolens planer, mål, språk m.v. Helse og medisin er et område som er sterkt spesialisert, noe som stiller store krav til bibliotekarene mht. å skille det relevante fra det irrelevante. I oljebransjen kreves det fleksibilitet i forhold til arbeidsoppgaver og evne til å se informasjonen som en integrert del av arbeidsprosessene.

Folkebibliotekene bidrar på ulike måter i kommunenes informasjonsvirksomhet. Kommunene ser at det ligger et potensiale i å utvikle biblioteket til en enda større bidragsyter til den kommunale informasjonsaktiviteten. I et framtidig perspektiv var man opptatt av at bibliotekene sikrer sin egen endringsevne og -vilje i forhold til et samfunn i rask endring og at bibliotekarutdanningen må rette studentenes oppmerksomhet mot dette. Barn og unge blir en særlig viktig målgruppe. Når det gjelder tjenestetilbudet i folkebibliotekene, understreket man særlig den økende interessen for nye medier. Med hensyn til sektorens kompetanse til å møte utfordringene i ABM-meldingen, anså man at det ville være forskjeller avhengig av størrelse på bibliotekene. I den grad det er behov for en samlet kompetanseheving i sektoren for å tilpasse seg ABM-konseptet, bør bibliotekarutdanningen bære et element av et generelt ABM-perspektiv.

For *fag- og forskningsbibliotek* understreket man viktigheten av å integrere bibliotekvirksomheten i de tjenestene som leveres av moderinstitusjonen. Det ble nevnt enkelte eksempler på hvordan tjenestene ved fag- og forskningsbibliotek kunne videreutvikles. Flere av de intervjuede mente at man i større grad kunne lære av og utnytte erfaringer på tvers av ulike områder i biblioteksektoren.

Metode for intervjuundersøkelsen

Det var et hovedpoeng ved undersøkelsen at intervjupersonene representerte arbeidsgiversiden i de enkelte organisasjonene og ikke hadde arbeidssted i biblioteket. Forøvrig skulle både den statlige, den kommunale og den private sektor være representert. I utvelgelsen av representanter for de tre sektorene ble det lagt vekt på kriterier som at intervjupersonen har tilknytning til et bibliotek som har demonstrert særlig god kvalitet på sine tjenester eller som har vist spesiell evne til nytenkning i sitt tjenestetilbud, eller at intervjupersonene representerer et område der tilsiget av bibliotekarer er av et visst omfang.

I det *statlige* området ble det tatt utgangspunkt i universitets- og høgskolesektoren og området helse og medisin. Disse områdene sysselsetter en stor andel bibliotekarer. Ved utvelgelse fra *kommunesektoren* var det viktig å ta hensyn til at kommuner av ulik størrelse ble representert. Det var også ønske om å inkludere representanter for fylkes- og skolebibliotek. I *privat* sektor var det ønskelig å se på oljebransjen som også har relativt stor tilgang av bibliotekarer. Av hensyn til prosjektets kostnadsramme var det forutsatt at intervjupersonene i hovedsak ble valgt fra institusjoner i Oslo-/Akershus-området. Det var likevel rom for å trekke inn institusjoner utenfra dersom dette framsto som særlig interessant. På denne bakgrunn ble gruppen på ti intervjupersoner satt sammen som følger:

- leder i den sentrale statsforvaltningen
- direktør i høgskolesektoren
- professor i universitetssektoren
- leder i helseforvaltningen
- leder i sentral kommuneadministrasjon
- leder i sentral kommuneadministrasjon
- representant fra kommuneadministrasjons skoleavdeling
- leder i fylkesadministrasjon
- avdelingsleder i konsulentbransjen
- daglig leder i konsulentbransjen

Noen av intervjupersonene er bibliotekarer i utgangspunktet, andre er det ikke.

Noen dager i forkant av intervjuene fikk intervjudeltakerne tilsendt en intervjuguide med spørsmål som dannet rammen for intervjuene. Intervjuguiden besto av tre hoveddeler:

- Del I – Introduksjon
- Del II - Generelle spørsmål
- Del III - Virksomhets-/sektorrelaterte spørsmål

Del II besto av spørsmål som ble stilt til samtlige intervjupersoner. Denne delen var igjen inndelt i spørsmål omkring dagens bibliotekarkompetanse og spørsmål om framtidig bibliotekarkompetanse. Del III besto av spørsmål som bare ble stilt til én eller en gruppe av intervjupersoner. Det ble understreket overfor respondentene at intervjuguiden ikke var å regne for et tradisjonelt spørreskjema men snarere en oversikt over temaer som det skulle reflekteres over. Intervjuguiden ble likevel fulgt relativt strengt kronologisk under intervjuene for å sikre at alle spørsmål ble tatt opp, men kontroll- og oppfølgingsspørsmål ble benyttet i stor grad for å sikre en pålitelig tolkning av intervjupersonenes uttalelser. Samtalene ble tatt opp på kassett, og intervjuene tok som regel i underkant av én og en halv time.

Under bearbejdingen av intervjuene er det ikke gjennomført ordrett transkribering, men uttalelsene er vanligvis omformulert og fortettet til en tilnærmet stikkordsform. Denne teksten er deretter brukt som grunnlag for en nærmere analyse og oppsummering under egnete deloverskrifter i rapporten. Denne arbeidsformen representerte en effektivisering av transkripsjonsprosessen, og bakgrunnen er at i denne undersøkelsen er det primært intervjupersonenes generelle synspunkter, ikke deres ordrette uttalelser, som er interessante.

Det kvantitative behovet for bibliotekfaglig utdannet arbeidskraft fram mot 2010

Dagens bibliotekarantall

Bibliotekarer arbeider i statlig, fylkeskommunal, kommunal eller privat sektor. De fleste er ansatt i bibliotek, men det finnes mangfoldige eksempler på at fagutdannede bibliotekarer har andre typer jobber.

Det eksisterer ingen samlet statistikk over antall bibliotekarer i norske bibliotek. Det publiseres statistikk over antall ansatte i bibliotek av Statens bibliotektilsyn og av Statistisk sentralbyrå (SSB) i samarbeid med Riksbibliotektilsynet (RBT), men denne statistikken omfatter også personale uten bibliotekfaglig utdanning. Bibliotektilsynet og RBT kan imidlertid gi opplysninger om antall bibliotekfaglige stillinger ut fra det datamateriale som samles inn årlig. Dataene fra Bibliotektilsynet indikerer at antallet bibliotekfaglige stillinger i folkebibliotekene var om lag 1 080 i år 2000, antallet årsverk var ca. 930. RBT opplyser at antallet bibliotekfaglige stillinger i fag- og forskningsbibliotekene var om lag 910 og antallet årsverk bibliotekfaglige årsverk ca. 820 i år 2000. Riksbibliotektilsynets tallmateriale omfatter ikke alle bibliotekene i private organisasjoner og vil dermed ikke inkludere enkelte av de større bedriftsbibliotekene i privat sektor. Ved å summere tallene fra Bibliotektilsynet og RBT kommer man til 1 990 bibliotekfaglige stillinger i år 2000.

En annen løsning for å få et bilde av antall yrkesaktive bibliotekarer er å gå til medlemsregistrene fra de sentrale fagorganisasjonene for bibliotekarer. De aktuelle organisasjonene er Bibliotekarforbundet (BF), Forskerforbundets fagbibliotekarforening (FBF), Norsk kommuneforbund (NKF) og Norsk tjenestemannslag (NTL). Disse foreningene er i varierende grad i stand til å bidra med opplysninger om bibliotekarer tilsluttet deres organisasjon. BF opplyser at de har ca. 1 080 medlemmer, FBF oppgir ca. 490. NKF har ikke mulighet til å finne ut hvor mange bibliotekarer de organiserer, men man antar at antallet er mellom 500 og 600, mao. ca. 550. NTL er ikke i stand til å gi noe antall. Summerer man de tallene man kjenner, kommer man til ca. 2 120 bibliotekarer fordelt på tre fagorganisasjoner.

Begge alternativer tyder på at antallet yrkesaktive bibliotekarer ligger rundt 2000. Det er imidlertid grunn til å tro at det virkelige antallet er noe høyere. Usikkerhetsmomentene er blant andre: Bibliotekstatistikkenes tall fanger ikke opp alle bibliotekarer i privat sektor. Den vil heller ikke dekke alle de bibliotekarer som jobber andre steder enn i bibliotek. Tallene fra fagorganisasjonene er usikre, særlig gjelder dette NKF og NTL. Det er også et spørsmål om hvor mange bibliotekarer som er uorganiserte eller av ulike årsaker organiserte i helt andre fagorganisasjoner? Totalt sett blir usikkerhetsmomentene for mange til at det virker fullt ut forsvarlig å anslå et samlet antall bibliotekarer i dagens arbeidsmarked.

Bemanningsutviklingen

Det samles inn årlig statistikk over antall ansatte og utførte årsverk i norske folkebibliotek av Statens bibliotektilsyn. Statistisk sentralbyrå presenterer tilsvarende tall for fag- og forskningsbibliotek i samarbeid med Riksbibliotektilsynet. Følgende oversikt viser utviklingen i antall ansatte og årsverk i bibliotekene siden 1992.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Folkebibl.	3 033	2 998	2 978	2 976	3 040	2 980	2 918	2 876	2 834
Ansatte									
Årsverk	1 810	1 844	1 826	1 859	1 875	1 871	1 901	1 916	1 896
Fag- /forskningsbibl.	1 522	1 573	1 631	1 529	1 806	1 894	1 973	1 812	1 807
Ansatte									
Årsverk	1 252	1 326	1 408	1 324	1 528	1 603	1 685	1 556	1 581

Kilder: Statens bibliotektilsyn, Statistisk sentralbyrå

Tallene fra folkebiblioteksektoren viser antall ansatte og antall utførte årsverk i bibliotekene. I Statens bibliotektilsyns statistikk er antall ansatte fordelt på heltid og deltid. Det framgår ikke hvor mange personer som har bibliotekfaglig utdanning. Tallene fra fag- og forskningsbibliotekene er hos SSB fordelt på bibliotekfaglig stilling, akademisk stilling og annen stilling.

Tallene for ansatte og årsverk inkluderes her for å vise eventuelle tendenser til endringer i størrelsen på biblioteksektoren. Dataene viser imidlertid for folkebibliotekenes del at antallet årsverk har vært stabilt den siste tiårsperioden med i underkant av 1 900 på landsbasis. Antallet ansatte er svakt nedadgående, og dette har blant annet bakgrunn i en reduksjon i antallet deltidsansatte i folkebibliotek de siste årene. Antall heltidsansatte stiger. I fag- og forskningsbibliotekene var det en vekst i antall ansatte og utførte årsverk på første halvdel av 1990-tallet, men de siste årene har antallet årsverk stabilisert seg rundt 1 600.

Aldersfordeling

Siden det er stor usikkerhet omkring selve antallet bibliotekarer, må det nødvendigvis også være en viss usikkerhet om aldersfordelingen blant bibliotekarene. Den eneste tilnærmedesvis fullstendige oversikten over alderssammensetning som det var mulig å skaffe til veie til denne rapporten kommer fra medlemsregisteret til Forskerforbundets fagbibliotekarforening. Alderssammensetningen i denne fagorganisasjonen er gjengitt nedenfor.

Aldersgruppe	20- 24	25- 29	30- 34	35- 39	40- 44	45- 49	50- 54	55- 59	60- 64	65-	Totalt
Antall	0	16	33	53	54	75	91	82	54	19	477
Prosent	0,0	3,4	6,9	11,1	11,3	15,7	19,1	17,2	11,3	4,0	100,0

Kilde: Forskerforbundets fagbibliotekarforening

Oversikten forteller at hovedtyngden av medlemmene i FBF ligger i aldersgruppen 45-59 år. Denne aldersgruppen utgjør 52 prosent av den samlede medlemsmassen. Over halvparten av

medlemmene er over 50 år. Nær 80 prosent har passert 40. Medlemmenes gjennomsnittsalder er nær 49 år. Hvorvidt denne aldersfordelingen er representativ for bibliotekarprofesjonen som helhet, er vanskelig å si. Man kan finne argumenter for som tilsier at gjennomsnittsalderen er urimelig høy, f.eks. at trolig er en høyere andel av eldre enn yngre arbeidstakere organisert.

For å få et sammenligningsgrunnlag er det også forsøkt hentet inn tilsvarende tall fra noen av de største institusjonene i universitets- og høyskolesektoren. For universitetsbibliotekene i Bergen og Tromsø er situasjonen denne:

Aldersgruppe	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-	Totalt
Antall	0	3	3	7	7	9	18	8	3	1	59
Prosent	0	5,1	5,1	11,9	11,9	15,2	30,5	13,5	5,1	1,7	100,0

Kilder: Universitetsbibliotekene i Bergen og Tromsø

Oversikten viser relativt like tendenser som den fra FBF, med et enda mer markert tyngdepunkt i aldersgruppen 50-54. Universitetsbiblioteket i Trondheim opplyser at man har 12 bibliotekarer under 44 år og 41 som er 45 år eller eldre. Ved Høgskolen i Oslo, den største institusjonen i høyskolesektoren, er det 9 bibliotekarer under 44 år og 21 som er 45 år eller eldre.

Hovedinntrykket for fag- og forskningsbiblioteksektoren er at andelen bibliotekarer som forsvinner fra yrket pga. alder i perioden fram mot 2010 og de nærmeste etterfølgende år vil være betydelig. Ut fra den forutsetning at aldersfordelingen for Forskerforbundets fagbibliotekarforening er representativ for hele biblioteksektoren kan man antyde hvor stor andel av bibliotekarene som kan formodes å forlate faget pga. alder i perioden fram mot 2010. Dersom antakelsen for eksempel er at alle som har fylt 55 år i 2002 slutter å arbeide innen 2010, vil resultatet bli at om lag en tredjedel av dagens bibliotekarer forsvinner fra yrket i denne perioden.

Det er også innhentet data fra folkebibliotekene i de fire største byene, Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger, for å få et bilde av hva som kan være situasjonen i folkebiblioteksektoren. Alderssammensetningen blant bibliotekarene ved disse fire bibliotekene er som følger:

Aldersgruppe	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-	Totalt
Antall	1	26	22	26	24	39	48	28	19	5	238
Prosent	0,5	10,9	9,2	10,9	10,1	16,4	20,2	11,6	8,0	2,1	100,0

Kilder: Folkebibliotekene i Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger

Også ved disse bibliotekene er det en stor andel i aldersgruppen 45-59 år. Med 44 år er imidlertid gjennomsnittsalderen merkbart lavere enn i Forskerforbundets

fagbibliotekarforening. Vi finner flere yngre og færre eldre arbeidstakere enn blant medlemmene i FBF. Dette tyder på at dataene fra fagorganisasjonen ikke er fullt ut representative for biblioteksektoren som helhet. Den virkelige gjennomsnittsalderen for bibliotekarer vil trolig være lavere enn 49 år og andelen som vil slutte i yrket pga. alder innen 2010 vil være lavere enn en tredjedel.

Rekruttering av bibliotekarer mot 2010

Flertallet av norske bibliotekarer utdannes ved Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag ved Høgskolen i Oslo (HiO). Bibliotekarutdanningen har tradisjonelt vært treårig, men innføring av ny studieplan åpnet nylig for å avslutte utdanningen etter to år. Skolen opplyser at det er realistisk å regne med en årlig tilvekst på ca. 100 nyutdannede bibliotekarer fra HiO der ca. 90 prosent vil ha fullført det treårige løpet. Dette betyr om lag 800 nye bibliotekarer i perioden fram mot 2010.

Det er også etablert en bibliotekarutdanning ved Institutt for dokumentasjonsvitenskap ved Universitetet i Tromsø (UiTø). Herfra antydes det at ca. 30 bibliotekarer vil bli utdannet årlig. Det vil si tilsammen 240 i den aktuelle tidsperioden.

Ved Institutt for datateknikk og informasjonsvitenskap ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) er det etablert et studium i informasjonsforvaltning. Studenter herfra vil være aktuelle for bibliotekarstillinger. Det angis fra instituttet at man regner med ca. 5 uteksaminerte hovedfagstudenter i informasjonsforvaltning per år, dvs. totalt 40 innen 2010. Også kandidater fra andre studieretninger kan være relevante for biblioteksektoren.

Ved Universitetet i Bergen planlegges det også et bibliotekarstudium, men det er ukjent hvor mange som ventes uteksaminert fra denne utdanningen.

Når en ser de tre utdanningene ved HiO, UiTø og NTNU samlet, kan en regne med en årlig tilgang på ca. 135 nyutdannede bibliotekarer eller totalt 1 100 nyutdannede i 8-årsperioden fram mot 2010. Dette tilsier at det årlig utdannes et antall bibliotekarer som tilsvarer ca. 5,5-6,5% av antall yrkesaktive bibliotekarer. Til sammenligning kan det nevnes at for sykepleiere er tilsvarende anslag ca. 6,5% og for lærere ca. 3,7%.

Undersøkelse i Danmark

I Danmark ble det høsten 1999 besluttet å gjennomføre en undersøkelse av bibliotekarenes avgang fra og rekruttering til folkebibliotekene i perioden 2000-2009. Undersøkelsen ble gjennomført med Bibliotekstyrelsen som sekretariat for en bredt sammensatt arbeidsgruppe. Den danske undersøkelsen har på flere måter tjent som modell for de beregninger som er gjort i denne rapporten selv om den danske var av et større omfang.

Den danske arbeidsgruppen innhentet tall om antall bibliotekarer i folkebibliotekene fra Bibliotekarforbundet som antas å organisere 95% av den aktuelle personellgruppen. For å se på utviklingen i sysselsettingssituasjonen ved folkebibliotekene så man på årsverkstall fra Bibliotekstyrelsen. Bibliotekarforbundet bidro også med opplysninger om medlemmenes alderssammensetning. Rekrutteringsgrunnlaget ble bedømt ut fra utdanningskapasiteten til Danmarks Bibliotekskole. Det ble skissert tre ulike scenarier for avgang av folkebibliotekarer og gjort tre beregninger for mulig tilgang av folkebibliotekarer. Sammenfatningsvis ble scenariene og beregningene stilt overfor hverandre.

Undersøkelsen konkluderte med at den forventede avgang av bibliotekarer fra folkebibliotekene pga. alder kan motsvares av det antall studenter som Danmarks Bibliotekskole kan utdanne. Man understreket imidlertid at mye vil avhenge av hvilke utdannings- og yrkesvalg bibliotekarstudentene foretar i framtiden. Man vurderte at både lønnsutvikling og jobbinnhold kunne virke mer attraktive andre steder enn i folkebibliotekene. Man kom til at det ikke var behov for å gjøre endringer i utdanningens opptakskapasitet men utelukket ikke at det kunne bli rekrutteringsproblemer i kommunale bibliotek pga. hard konkurranse fra andre arbeidsgivere. I denne situasjonen ble det ansett som særlig viktig at studentene var tilstrekkelig oppmerksomme på karrieremulighetene i folkebibliotekene og at kommunene var bevisste på å skape attraktive stillinger.

Sammenfatning

Bibliotekstatistikken for år 2000 indikerer et antall av 1 990 bibliotekfaglige stillinger i biblioteksektoren. Tall fra fagorganisasjonene tilsier et totalt antall av ca. 2 120 bibliotekarer. Dette er trolig for lavt til å representere et samlet antall yrkesaktive bibliotekarer. Usikkerhetsmomentene rundt tallgrunnlaget er for mange til at det synes forsvarlig å anslå noe totalantall i denne rapporten. (Det er likevel foretatt en gjetning til bruk i et eksempel nedenfor.)

Statistikken over antall ansatte og utførte årsverk i folke-, fag- og forskningsbibliotek har vist liten endring de siste årene. Det er ikke mulig å se grunnlag for hverken vekst eller reduksjon i antallet bibliotekarer på bakgrunn av denne statistikken.

Aldersfordelingen til medlemmene i Forskerforbundets fagbibliotekarforening viser at over halvparten av medlemmene har passert 50 år. Tall fra større bibliotek i universitets- og høgskolesektoren bekrefter dette bildet. Dersom denne aldersfordelingen var representativ for arbeidstakerne i biblioteksektoren, kunne en anta at en tredjedel av dagens bibliotekarer ville forlate yrket innen 2010. Tall fra folkebibliotekene i de fire største byene viser imidlertid at gjennomsnittsalderen for yrkesaktive bibliotekarer trolig er lavere enn dataene fra FBF indikerer.

Når en ser de tre bibliotekrelevante utdanningene ved HiO, UiTø og NTNU under ett, kan en regne med en tilgang på omkring 1 100 nyutdannede innen bibliotek- og informasjonsfag i perioden fram mot 2010.

Med et mer pålitelig tallgrunnlag kunne en sette opp en enkel modell som viser sammenhengen mellom avgang og tilgang til bibliotekaryrket fram til 2010. Modellen kunne være slik:

Dagens bibliotekarantall	ca. 2 500
Ca. 30 % aldersavgang	ca. 800
Ca. 75% tilgang av nyutdannede	ca. 800

I denne forenkla modellen går, som man ser, regnestykket opp. De nyutdannede dekker opp for den naturlige avgangen. Modellen er basert på et noe høyere antall bibliotekarer enn det som framgår av tallmaterialet fra fagorganisasjonene. Videre tar den utgangspunkt i aldersfordelingen til medlemsmassen i FBF, og den forutsetter at ca. 75 prosent av de nyutdannede går inn i biblioteksektoren direkte etter endt utdanning. Kanskje er disse

forutsetningene ikke helt urimelige. Databasen StudData som ble etablert høsten 2000 ved Senter for profesjonsstudier ved Høgskolen i Oslo vil på sikt kunne gi et mer reellt tall for hvor mange bibliotekarstudenter som ansettes i bibliotek etter endt utdanning.

I tillegg til de usikkerhetsmomenter som allerede er nevnt er det imidlertid også andre faktorer som spiller inn. Hvor mange stillinger med ønske om bibliotekarkompetanse står ubesatt? Hvor mange stillinger i bibliotekene vil bli dekket av andre faggrupper enn bibliotekarer? Hvor mange bibliotekarer, nyutdannede eller yrkesaktive, vil gå til jobber utenfor bibliotekene?

Dersom det kvantitativt behovet for bibliotekfaglig utdannet arbeidskraft i en kommende langtidsperiode skulle kartlegges tilstrekkelig grundig, måtte en ha tid og ressurser til å framskaffe et mer pålitelig tallgrunnlag enn dette rapportarbeidet har tillatt. I tillegg ville det vært å anbefale at man så nærmere på spørsmålene nevnt i avsnittet ovenfor i den hensikt å redusere antall usikre faktorer.

Etterspørsel etter bibliotek- og informasjonsfaglig utdannet arbeidskraft

På bakgrunn av vurderingene til intervjupersonene i undersøkelsen er det ingen bransje eller sektor som utmerker seg som noe åpenbart vekstområde for bibliotekarer, men en finner heller ikke noen motsatt tilbøyelighet. Til det er de intervjuede for forsiktige i sine spådommer.

Den generelle tonen var imidlertid positiv. Økonomi ble nevnt som et hinder for flere stillinger både i stat og kommune, men man hadde liten tro på noen reduksjon i etterspørselen etter bibliotekarer, og det var flere som forutså en økning både i folkebibliotek- og fag- og forskningsbiblioteksektoren. En av grunnene til optimismen var den stadig økende informasjonsflommen. Med økende informasjonsmengder i samfunnet er det ingen grunn til å tro at det vil bli mindre behov for folk som er spesialister i å søke fram informasjon. Det ble hevdet at folk vil føle seg maktesløse overfor informasjonsmengdene og komme til bibliotekene. I forskningen vil det bli krevd bedre kvalitet på dokumentasjonen og bredde i kildebruken. Man var også optimistisk på vegne av skolesektoren siden de senere års læreplaner har gitt biblioteket en stadig mer sentral plass i undervisningen.

I den grad man forutså en økning i etterspørselen etter bibliotekarer var den derimot ikke primært knyttet til bibliotekarer som medarbeidere i bibliotek. Det var en gjennomgående oppfatning at en økning var avhengig av at bibliotekarer orienterer seg mot nye arbeidsoppgaver på andre felter enn i biblioteket. Oppfordringen gikk til bibliotekarutdanningen om å ta endelig stilling til i hvilken grad den ønsker å bidra til å utdanne bibliotekarer til alternative typer oppgaver. Man mente at etterspørselen vil henge sammen med virksomhetens aktivitetsnivå i forhold til håndtering av den økende informasjonsmengden; hvordan tas informasjon vare på, og hvordan benyttes den. Her kan bibliotekarer brukes, men innenfor mange virksomhetsområder er det liten kunnskap og bevissthet om dette. Både oljebransjen og andre deler av privat sektor ble trukket fram som eksempler på miljøer som i for liten grad tenker i retning av bibliotekarer og deres kompetanse. Offentlig sektor ble påstått å tenke for konservativt i forhold til bibliotekarers kompetanse. Klarer bibliotekmiljøet å selge kompetansen, vil etterspørselen kunne øke. Tendensen til at bibliotekarutdannede orienterer seg ut mot andre områder enn bibliotek, ble positivt omtalt men ble også nevnt som et fenomen som kunne skape et underskudd av bibliotekarer som er tilgjengelige for bibliotekene.

Få negative utviklingstrekk ble kommentert, men ett slikt poeng var en tendens til å gå utenom biblioteket i informasjonssøking. Denne trenden er registrert ved de høyere utdanningsinstitusjonene, og dersom den ikke motvirkes, kan den gi negative følger. Man kommenterte også stagnasjonen i IT-bransjen og poengterte at bibliotekarene må hevde seg i større grad enn før for å konkurrere om IT-relaterte jobber.

Oppsummeringsvis, og bygget på intervjupersonenes vurderinger, kan man si at det innenfor både offentlig og privat sektor kan ligge til rette for en økning i etterspørselen etter bibliotekarkompetanse, men fortrinnsvis dersom bibliotekarene ser mot alternative oppgaver. Dette statusbildet er grovt sett situasjonen også i de bransjer som er nærmere undersøkt, dvs. utdanning, helse og medisin og olje.

Hva slags type kunnskap og kompetanse vil det være behov for blant bibliotekarer?

Dagens bibliotekarkompetanse

Første del i undersøkelsen om behovet for framtidig bibliotekarkompetanse tar for seg denne kompetansen slik den framstår i dag og belyser arbeidsgivernes forhold til denne typen kompetanse. Intervjupersonene uttaler seg her om hva de oppfatter som bibliotekarers kjernekompetanse, hvilke oppgaver og funksjoner de anser bibliotekarkompetansen som relevant for og hvilke egenskaper de søker hos bibliotekarer.

Bibliotekarers kjernekompetanse

Innledningsvis ble intervjupersonene forelagt en liste over noe av det det forventes at bibliotekarer behersker. Listen besto av følgende områder:

- Organisering og gjenfinning av informasjon
- Formidling av kultur og kunnskap
- Litteraturkunnskap og -oversikt
- Ledelse og organisering av bibliotek
- Informasjonsteknologi

Nesten alle var enige i at dette utgjør de hovedområdene bibliotekarer har kunnskap om. Den generelle oppfatningen var at bibliotekarer har sin store styrke innenfor organisering og gjenfinning av informasjon. Formidlingsevnen ble ansett som et område der bibliotekarer bør bli sterkere. Litteraturkunnskapen ble generelt holdt for å være god. Det ble stilt spørsmål ved lederkompetansen som man får gjennom studiet og om ledelse heller bør være et område som vektlegges særlig i etter- og videreutdanningsammenheng. Bibliotekarers IT-kompetanse ble ansett å variere veldig mellom de ulike aldersgrupper, yngre bibliotekarer har tilfredsstillende IT-kompetanse.

Arbeidsgiverrepresentantene kjente for lite til dagens pensum i bibliotekarutdanningen til å ha noe inntrykk av hvilke områder den konsentrerer seg om. Flere stilte imidlertid spørsmål ved om det ble lagt stor nok vekt på bibliotekarers formidlerrolle.

Bibliotekarkompetansens relevans for ulike funksjoner og oppgaver

Bibliotekarkompetansen ble holdt for å være relevant i forhold til en mengde funksjoner og oppgaver i de ulike organisasjonene utover ren bibliotekvirksomhet. Blant eksempler som ble nevnt var følgende:

- arkiv
- oppbygging av web-sider
- håndtering av elektroniske dokumenter
- opplæring
- rydding i terminologi, klassifikasjon
- datainnhenting
- kulturformidling

Flere påpekte at bibliotekarkompetansen kan ha en særlig gunstig effekt dersom den kobles til IT-miljøene ved at bibliotekarene bidrar med kunnskap om organisering av informasjonen i IT-systemer med tanke på gjenfinning.

En annen interessant modell som ble skissert var å la bibliotekarer inngå i en slags støttefunksjon for å sikre at det jobbes effektivt i kunnskapsintensive deler av en virksomhet. Man så for seg at bibliotekarer inngår i team i visse faser av utredningsarbeid og vurderer behov for informasjonsinnhenting. Denne modellen forutsetter at bibliotekarene til enhver tid er nær opp til de aktuelle problemstillingene i virksomheten.

Skolen og offentlige servicekontor ble også trukket fram som områder der bibliotekarkompetansen med fordel kunne utnyttes i enda større grad. I det hele tatt understreket man poenget med å gå utenfor biblioteket og skaffe seg alliansepartnere.

Viktige egenskaper

Arbeidsgiverne nevnte flere ulike egenskaper på spørsmålet om hva man ville se etter ved ansettelsen av en bibliotekar til egen organisasjon. Når det gjelder *personlige* egenskaper, understreket man særlig evne til samarbeid internt og eksternt og kontaktskaping i forhold til brukermiljøer og aktuelle samarbeidspartnere, serviceinnstilling og evne til å kommunisere samt kunnskapstørst og læringsvilje. Andre egenskaper som også ble nevnt av flere var engasjement, fleksibilitet og struktureringsevne i forhold til arbeidsoppaver. Flere ønsket seg bibliotekarer som framsto som litt annerledes og utradisjonelle.

IT-kompetanse var den *faglige* egenskap som ble nevnt oftest sammen med forståelse av det fagområde og den organisasjon biblioteket måtte være tilknyttet. Litteraturkunnskap og egenskaper knyttet til organisering og gjenfinning ble også nevnt av flere. Når det gjelder faglige egenskaper, var det flere som påpekte at disse var underordnet de personlige såfremt et faglig fundament var på plass. Dette fundamentet kan utvikles i ulike retninger på arbeidsplassen.

Ved ansettelse av bibliotekleder ville mange se spesielt etter lederegenskaper samtidig som man også ville ønske seg erfaring. Man mente dessuten at organisasjonsstørrelsen ville bidra sterkt til å bestemme hvilke egenskaper som var ønskelig hos biblioteklederen. Flere nevnte imidlertid organisasjonskunnskap, både i forhold til egen virksomhet og samarbeidspartnere, som særlig viktig. Flere understreket også evnen til å utnytte og utvikle sine ansatte. Andre egenskaper som ble nevnt av flere som ønskelig for bibliotekledere var samarbeidsevne, utadvendthet og pågangsmot.

På spørsmål om i hvilken grad det har betydning at bibliotekledere har bibliotekarutdanning var meningene delte. Flertallet syntes imidlertid at dette var avhengig av størrelsen på organisasjonen og på biblioteket, at en stor institusjon vil ha mindre behov for en fagutdannet bibliotekar. Begrunnelsen for dette var at i et stort bibliotek vil andre og personlige egenskaper telle mer for en bibliotekleder, lederen vil ha et apparat rundt seg til å ivareta det faglige, og det handler mer om hvordan lederen bruker ressursene i organisasjonen. Flere hevdet imidlertid at faglig bakgrunn var av stor betydning for bibliotekledere. Faglig bakgrunn forenkler lederens strategiske planlegging, og den sikrer legitimiteten overfor medarbeiderne. En av intervjupersonene illustrerte betydningen av den faglige forankringen ved å si at "bibliotek er et merkenavn, og lederen bør være del av bibliotekarkulturen."

Framtidig bibliotekarkompetanse

I bibliotekmiljøet diskuterer man hvordan den bibliotek- og informasjonsfaglige utdanningen kan rette seg mot bredere informasjonsmiljøer og –problemer enn de tradisjonelle bibliotekfaglige. Andre del i undersøkelsen om behovet for framtidig bibliotekarkompetanse tar opp spørsmål omkring framtidig utvikling av bibliotekarkompetansen og bibliotekarers forandringsevne med framveksten av ny teknologi og Internett som utgangspunkt.

Internetts utfordringer

De siste årene har tilgangen på informasjon har økt kraftig, blant annet gjennom Internett. Informasjon er lettere tilgjengelig enn før. Arbeidsgiverne så en rekke forskjellige utfordringer for bibliotekarene som følge av denne situasjonen.

Framfor alt vil det være viktig for bibliotekarer å beherske Internett som medium. Bibliotekarer må kunne håndtere Internett som verktøy, ha oversikt over informasjonskilder på nettet på sitt fagfelt og generelt kunne håndtere informasjon i elektronisk form. Internetts utbredelse har ført til økt kompetanse hos brukerne. Dette medfører at det forventes mer av fagekspertisen, dvs. bibliotekarene. En hovedutfordring blir hvordan man møter den økte kompetansen hos brukerne.

En annen virkning av Internett er at betydningen av biblioteket som mellomledd kan bli redusert. Denne problemstillingen er mer aktuell for eksempel i utdanningssektoren enn i folkebibliotekene. Brukere foretrekker å søke etter informasjon på Internett selv framfor å benytte kvalitetssikrede databaser gjennom biblioteket, og de opplever dette som effektivt og tilfredsstillende. Slike tendenser medfører at bibliotekene må tenke i retning av nye tjenester.

En av Internetts hovedutfordringer er å skille mellom god og dårlig informasjon, mellom informasjon som er relevant og irrelevant, mellom informasjon som er kvalitetssikret og informasjon som ikke er det, mellom fakta og fantasi osv. Her mente arbeidsgiverne at bibliotekarene måtte ta et ansvar og spille en rolle overfor brukerne.

Flere påpekte at mange av de endringer som følger av teknologien særlig berører støttefunksjonene i biblioteket. De blir borte eller får et elektronisk preg. Bibliotekarkompetansen trengs fremdeles, men den kan utnyttes annerledes i organisasjonen. Man hadde mange tanker om områder der bibliotekarkompetansen kunne være velegnet. Bibliotekarer kan brukes til mer enn å jobbe i bibliotek, og én av hovedutfordringene som følger med Internett er å se nye muligheter for arbeidsoppgaver.

Veilednings- og opplæringsfunksjonene ble understreket av mange, men ble nevnt i forskjellige sammenhenger. En type veiledning kan være å hjelpe ulike brukergrupper direkte med informasjonssøking. Formen på denne veiledningen vil variere med bibliotektype og brukergrupper. I større bibliotek, med bedre tilgang til ressurser, kan det være nødvendig å tenke annerledes i sammensetningen av personalet for å tilby en faglig kompetanse innenfor informasjonssøk der man møter brukerne på samme nivå som dem selv.

For mindre bibliotek vil det være en utfordring å ha tilgang til et faglig nettverk for blant annet å sikre seg informasjon om utviklingen innenfor faget. Samlokalisering og større bibliotekenheter kan være framtidige løsninger.

En annen type veiledning kan være å drive kontinuerlig brukeropplæring i det å selv finne og evaluere elektronisk informasjon. Dette krever at bibliotekarene er tidlig ute med å forstå teknologien og adoptere nye søkemetoder.

Bibliotekarer har også en oppgave i forhold til drive opplysning om Internettets fordeler og ulemper, som f.eks. farene ved å bruke Internett ukritisk. De må være forberedt på å konfronteres med brukere som er mindre kritisk til den informasjonen som gjøres tilgjengelig på nettet. Dette krever både pedagogisk kompetanse og kommunikasjonsevne. En annen utfordring kan være å drive oppdragende virksomhet rundt dokumentasjonstenkning overfor miljøer hvor slik tenkning har vært mindre vanlig. Med tilgang til Internett slipper den enkelte å stole like mye på egne vurderinger eller litteratur som tilfeldigvis står i bokhylla.

Et annet egnet område for bibliotekarer er tilrettelegging av elektronisk informasjon for brukerne. Dette kan for eksempel innebære å ta del i systemutvikling.

Informasjonskompetanse

En vanlig definisjon av begrepet informasjonskompetanse er kompetanse til å *finne*, *evaluere* og *anvende* informasjon. Ikke alle intervjupersonene hadde noen klar forestilling av hva som ligger i begrepet informasjonskompetanse, og få inkluderte alle de tre nevnte elementene i sin forståelse av begrepet. Det ble derimot lansert en rekke nye interessante elementer med utgangspunkt i bibliotekarers omgang med informasjon. Sammen med de tre opprinnelige kunne disse elementene danne innholdet i et utvidet informasjonskompetansebegrep. Det samlede settet av elementer ville da bestå av å:

- ha bevisstheten om det finnes informasjon tilgjengelig
- vite hva slags informasjon som finnes
- vite hvor informasjonen kan finnes
- formulere informasjonsbehov
- finne aktuell informasjon
- evaluere og sortere ut informasjon
- bearbeide eller organisere informasjonen
- anvende informasjonen
- kunne formidle informasjonen

Intervjupersonene mente at bibliotekarenes store styrke ligger i å *finne* informasjon. Mange mente at bibliotekarer også er gode til å *evaluere* informasjon og at dette er et element ved bibliotekarkompetansen som blir stadig viktigere og som bibliotekarer bør utvikle. Andre stilte derimot et spørsmålstegn ved bibliotekarers kompetanse til å evaluere og sortere ut informasjon på andres fagområder. Det ble uansett understreket at evalueringselementet handler om tillit fra brukerne. Bibliotekarer ble ikke ansett å ha særskilt kompetanse i å *anvende* informasjon.

Informasjonskompetanse er ingen særegen bibliotekarkompetanse. Den er allmen. Bibliotekarenes oppgave er å hjelpe dem som ikke har slik kompetanse. Det kan også være bibliotekarers oppgave å bidra til å øke informasjonskompetansen hos brukere. Disse poengene ble understreket av flere.

Av andre yrkesgrupper var det først og fremst journalister, men også forskere, informasjonsmedarbeidere og medarbeidere innenfor arkiv og museum, som ble ansett å inneha høy informasjonskompetanse. Journalister ble regnet for å være noe flinkere enn

bibliotekarer til å forenkle og dra ut essensen i informasjonen. Kombinasjonsfag mellom bibliotekar- og journalistutdanningen ble foreslått av en av de intervjuede. Forskere ble holdt for å være best i anvendelsen av informasjon. Når det gjelder evaluering av informasjon, var det en vanlig oppfatning at den aktuelle fagprofesjonen som regel ville være mest kompetent. Bibliotekarenes styrke hevdet man lå i gjenfinningen samtidig som andre yrkesgrupper mangler bibliotekarenes bredde i informasjonskompetanse.

IT-kompetanse

IT-kompetanse har vært et svært sentralt begrep for bibliotekarer de senere år. Arbeidsgiverne mente at IT-kompetanse var viktig. Bibliotekarer må beherske IT-verktøyene. Det var imidlertid ulike synspunkter på hvor bred kompetanse bibliotekarer trenger på dette feltet.

Arbeidsgivernes hovedinntrykk var at nyutdannede bibliotekarer har god IT-kompetanse men at IT-forståelsen ikke er nevneverdig bedre enn hos mange andre nyutdannede. Den generelle oppfatningen var at dagens yrkesaktive bibliotekarer har tilfredsstillende IT-kompetanse, som riktignok varierer mellom generasjonene, og at bibliotekarenes styrke på dette feltet er at de gjennom daglig bruk får en god brukererfaring med egne og andres systemer.

Enkelte påpekte at bibliotekarer har god kompetanse på Internett og intranett, at de har en forståelse av koblingen mellom informasjon og system og at de gjerne kunne fungere som bindeledd mellom IT-spesialister og brukere ved å sette teknologien inn i en brukersammenheng.

Andre ønsket seg bedre kompetanse blant bibliotekarene i egenutvikling av verktøy og skulle også gjerne sett bedre kompetanse i søking i utenlandske spesialdatabaser. Sistnevnte type kompetanse berører både et etterspørselsproblem og et språkproblem, men det var intervjupersonens oppfatning at hvis noen skulle holde slik kompetanse ved like, måtte det være bibliotekarene.

Et poeng som ble påpekt var at IT-tjenester må være av et visst omfang for å ha appell til brukerne og at dette omfanget kan mangle i mange bibliotek.

Et poeng som også ble nevnt var viktigheten av at kulturorganisasjoner, herunder bibliotek, selv *produserer* tjenester og ikke nøyer seg med å formidle andres. I dagens samfunn må også bibliotektjenestene i størst mulig grad være tilgjengelige på nettet.

Pedagogisk kompetanse

En vanlig forståelse av pedagogikk er at det handler om hvordan kunnskap produseres og overføres og om mellommenneskelige relasjoner i den sammenheng. Det var full enighet om at bibliotekarer bør ha pedagogisk kompetanse. Flere pekte på at bibliotekaryrket dreier seg om relasjoner til andre mennesker; brukere i alle tenkelige kategorier, samarbeidspartnere og ledelse. Pedagogisk kompetanse kan ha betydning for mange av disse relasjonene.

De av intervjupersonene som ytret seg om kompetansenivået blant dagens bibliotekarer på dette området, mente at nivået var for lavt. En av intervjupersonene stilte spørsmål ved om bibliotekarutdanningen legger for stor vekt på læringsteorier i pedagogikk og for liten vekt på de praktiske situasjonene som studentene møter i yrkeslivet der pedagogisk kompetanse er ønskelig. Andre mente at utdanningen burde begrense seg til noen grunnleggende knep og teknikker og at man utover dette neppe kan tilegne seg pedagogisk kompetanse gjennom bibliotekarutdanning.

Det var ulike begrunnelser for hvorfor man anså pedagogisk kompetanse som viktig. Mange var opptatt av at framtidens bibliotekarer bør være både formidlere og veiledere og at man da kommer inn på pedagogikk. Pedagogikk dreier seg blant annet om å ha evnen til å formidle et budskap. Det må bibliotekarer være i stand til for å kunne ivareta litteraturformidling, brukerintervjuer og opplæring. Formidlingsoppgavene overfor barn og unge ble særlig trukket fram.

Opplæring ble også nevnt av flere. Man mente at bibliotekarer stadig ville møte situasjoner der det er aktuelt å drive organisert opplæring. Formen på opplæringen kan variere, men pedagogisk kompetanse vil være nyttig.

I utdanningssektoren tok man utgangspunkt i moderinstitusjonens grunnfunksjon, nemlig produksjon av studenter. Synet var at biblioteket i sterkere grad, så lenge studentene bruker bibliotekets tjenester, må ta ansvar for studentenes læring og kjenne til hvordan læringsprosesser foregår. Dersom etter- og videreutdanning griper om seg, kan folkebibliotekene møte samme situasjon.

Enkelte var inne på at bibliotekarer har en oppgave i å få folk til å gjøre ting på nye måter og tenke på nye måter sett i lys av de muligheter informasjonsteknologien har gitt oss. Da må man kunne forklare, kommunisere, forstå andre, lære opp andre. For eksempel mente noen at bibliotekarer kan være et velegnet bindeledd mellom systemmiljø og brukermiljø. Også i slike sammenhenger er pedagogisk kompetanse nyttig.

En del hadde merket seg at bibliotekarer kan ha vanskelig for å få gjennomslag for saker de er opptatt av i organisasjonen, problemer med å markere betydningen av bibliotekarkompetansen overfor ledelsen i virksomheten. Pedagogisk kompetanse hjelper også i slike tilfeller.

Markedsføringskompetanse

En definisjon av begrepet markedsføring er "alle tiltak som er med på å skape og beholde en kunde" (Ahrnell/Nicou, 1991). Er bibliotekarene dyktige nok til å markedsføre sine tjenester overfor sine kunder, bibliotekbrukerne? Intervjupersonenes generelle oppfatning var at bibliotekene bør ha markedsføringskompetanse og har for lite av det.

Markedsføringskompetansen som sådan bør imidlertid heller ligge hos profesjonen, bibliotekvesenet, og neppe hos den enkelte bibliotekar.

Det ble trukket fram flere interessante poenger i drøftingen av bibliotekarers markedsføringskompetanse. Noen tok utgangspunkt i nyutdannede bibliotekarer og mente at denne gruppen kunne bli flinkere til å markedsføre sin egen kompetanse. Man hadde merket seg at sammenliknet med andre nyutdannede bar bibliotekarstudenter sjelden preg av å være stolte over utdannelsen sin. Utdanningen kunne kanskje fokusere mer på at studentene *kan* noe, blir *gode* til noe og har *muligheter* i yrkeslivet. Kanskje burde det stilles høyere krav til studentpresentasjoner i studiene, gjennom prosjekt- eller case-arbeider, for å gi elevene øvelse i å selge seg selv og sin kompetanse. Noen var inne på at man kanskje burde vurdere rekrutteringen til yrket for å se på hvem som trekkes til utdanningen.

Andre hadde notert seg at mindretallet av bibliotekarstudenter synes i stand til å svare på *hvorfor* vi har bibliotek og at man allerede da har et dårlig utgangspunkt for å drive markedsføring av egne tjenester. Markedsføring dreier seg ofte om brosjyrer, kampanjer og andre konkrete tiltak, men det ligger noe grunnleggende forut for dette.

Mange av intervjupersonene viste til konkrete tiltak som de oppfattet som bibliotekets ansvar. Ett slikt tiltak er å framstå med "et ansikt på web'en". Videre ble det ansett som folkebibliotekets oppgave å skape en kulturell og trivelig møteplass som framstår slik at brukerne ønsker å komme dit og får følelsen av å være velkommen tilbake. Det å få folk inn i huset for å vise hva et bibliotek kan tilby ble understreket. Dette kan oppnås gjennom ulike former for arrangementer. Det ble også oppfordret til å tenke i retning av omrokking og utstillinger i samlingsutviklingen og gjerne lære av butikkbransjen på dette området. Å la samme type litteratur stå i samme hyller år etter år skaper et dødt og statisk bilde, og det nye vil drukne i det statiske. Budskapet var at "man selger ikke bare bibliotekkompetansen, man selger hele bibliotekrommet". Noen valgte å kalle markedsføring av bibliotekstjenestene for kontaktskapende arbeid og mente at det var et paradoks at en institusjon som til de grader er orientert ut mot samfunnet har kommet såpass kort på dette området.

Ser en på markedsføring som ledd i å forsterke bibliotekets posisjon innad i egen organisasjon, ble det påpekt at mekanismen heller måtte være kommunikasjon enn markedsføring, at strategien må være å i større grad være der hvor brukerne er, dvs. utenfor biblioteket.

Nye områder for bibliotekarer

Intervjupersonene ble igjen forelagt listen over de hovedområder som det forventes at bibliotekarer behersker. Listen besto av følgende områder:

- Organisering og gjenfinning av informasjon
- Formidling av kultur og kunnskap
- Litteraturkunnskap og -oversikt
- Ledelse og organisering av bibliotek
- Informasjonsteknologi

Spørsmålet var nå i hvilken grad arbeidsgiverne tror dette vil være relevant framover, og i hvilken grad bibliotekarer bør utvikle seg på nye områder. Det var stort sett enighet om at dette vil være kjerneområdene også i framtida.

Mange mente at organisering og gjenfinning av informasjon er og fortsatt vil utgjøre selve kjerneområdet i bibliotekarers virksomhet, men det ble påpekt at katalogiserings- og klassifikasjonskompetansen nok kan bli mindre etterspurt i og med at informasjonssystemene nå tilbyr mye av dette selv.

Flere var opptatt av at formidler- og veilederrollen vil bli sentral i flere sammenhenger. I et fagbibliotek vil det for eksempel være viktig å kunne presentere den kompetansen en selv har på fagområdet slik at dialogen med brukeren blir reell, problemstillinger blir klargjort og brukerens informasjonsbehov blir formulert. I et folkebibliotek vil folk trenge veiledning i å finne fram i et samfunn som blir stadig vanskeligere å orientere seg i.

Det ble uttrykt noe skepsis omkring vektleggingen av ledelse og organisering av bibliotek. Noen mente at ledelseskompetanse kunne studentene skaffe seg senere. Andre mente at undervisningen i ledelse og organisering kunne gjøres mer generell for å bli nyttig i forhold til oppgaver knyttet til informasjon og kunnskap også utenfor biblioteket. Det ble også poengtert at ledelsesundervisningen måtte inneholde et innslag av organisasjonskunnskap siden mennesker med profesjonsutdanning både må kunne noe om det området de skal inn i samt omverden i tillegg til sitt eget fagfelt.

Flere av arbeidsgiverrepresentantene reflekterte en del over bibliotekarers muligheter på arbeidsmarkedet. Blant annet ble det anbefalt å gi studentene en grundig innføring i bibliotekarers arbeidsmuligheter tidlig i studiet slik at de får anledning til å velge innretning tidligst mulig. Flere av intervjupersonene var tilhengere av å legge til rette for fordypning tidlig i studiet. Bibliotekarkompetansen er relevant for arkivarbeid, elektronisk dokumenthåndtering, informasjonsforvaltning og mye annet, men det kan være såpass ulike krav til detaljkompetanse på disse områdene at studentene bør få anledning til å fokusere på det de ønsker å jobbe med og slippe resten. Flere utrykte også støtte til den modellen man har valgt ved bibliotekarutdanningen i Tromsø som kombinerer bibliotekkunnskap og dokumentasjonsvitenskap med et valgfritt grunn- eller mellomfag.

Generelt oppfordret man bibliotekarer til å søke jobber utenfor biblioteket. Det vil bidra til synliggjøring og markedsføring av yrkesgruppens kompetanse, og det vil bidra til sektorens endringsevne ved at man får impulser utenfra. Ved å ta med seg bibliotekarkompetansen og bruke den i andre sammenhenger utvides perspektivet på hvor den kan brukes, og en bidrar til utviklingen av faget. På dette punktet var det enkelte som etterlyste en bevisst, sentral strategi. Ønsker en kun å utdanne bibliotekarer til å jobbe i bibliotek, eller ønsker en også å utdanne studenter som kan ta med seg bibliotekarkompetansen til andre typer jobber?

Det ble også antydnet områder for bibliotekarene som kan bli mer sentrale enn de har vært til nå. Ett slikt område var lagring og presevering av dokumenter med sikte på oppbevaring for fremtiden. Kvalitetsvurdering, evaluering og rangering av informasjon fra Internett var et annet, og oppdragende virksomhet innad i en organisasjon med hensyn til det å være informasjonsbevisst var et tredje.

Det var ikke vesentlig uenighet mellom representantene fra folkebibliotek- og fagbiblioteksektoren om hva som vil være bibliotekarers kjernekompetanse. Noen hevdet imidlertid at formidling av kultur og kunnskap vil være viktigst for folkebibliotekene mens organisering og gjenfinning av informasjon og IT-kompetanse ville være særlig relevant i fagbiblioteksektoren. I den grad hypotesen om det sømløse bibliotek slår til, og det i økende grad blir etterspørsel etter spesialiserte informasjonstjenester også gjennom folkebibliotek, kreves organisering og gjenfinningskompetanse også i denne sektoren. Fra folkebibliotekhold var man også opptatt av å ta vare på biblioteket som kulturinstitusjon.

Endringsevne og endringsvilje

Ny teknologi har endret hverdagen for bibliotekene, og det hevdes stadig at bibliotekarrollen er i endring. Med bakgrunn i dette kunne det være interessant å få noen eksempler på hvilke endringer bibliotekarer bør være forberedt på. Intervjupersonene ble bedt om å nevne situasjoner der deres virksomhet har stått overfor endringer som berørte informasjonsaktiviteten generelt eller biblioteket i særdeleshet.

Et av de mer ekstreme endringsscenarier er nedleggelse av biblioteket eller trussel om dette. En av intervjupersonene beskrev hvordan en slik trussel fra ledelsen ble møtt av et ønske om å få bevise hvilken verdi biblioteket hadde for organisasjonen. Resultatet ble et bibliotek med nytt navn, ny organisering, ny organisatorisk tilhørighet, ny virksomhetsstrategi m.m.

I andre tilfeller kan endringsprosessene være initiert fra enda høyere hold. I sentralforvaltningen er det eksempel på at en større omorganisering har slått ut i tenkning omkring nye modeller for bibliotek-tjenestene. Det kan være aktuelt å organisere et

nettverkssamarbeid slik at et stort felt som delvis jobber med like problemstillinger plasseres i en arbeidsdelingsmodell som gir økt rom for spesialisering.

Endringene kan også være begrenset til individplanet. Ny teknologi, nye arbeidsrutiner eller andre ting kan medføre reduserte arbeidsoppgaver for den enkelte medarbeider. I slike tilfeller kan det ofte være opp til hver enkelt å utvikle nye kompetanseområder.

Fra utdanningssektoren nevnes trenden med utvikling av nettbaserte undervisningsopplegg, både fjernundervisningstilbud og opplegg med støtte i stedlig undervisning. Denne typen opplegg mangler ofte forankring til biblioteket som informasjonsressurs. Studentene får et pensum, det eksisterer en kommunikasjon, og det er lite å se til biblioteket. Et annet eksempel fra utdanningssektoren er innføring av ny læreplan med nye undervisningsformer. Som bibliotekar må en lære seg brukernes språk, deres mål og arbeidsmåter.

Innenfor mange fagområder har utbredelsen av Internett medført en enorm grad av internasjonalisering. Brukerne har i løpet av kort tid fått tilgang til en mengde fagmateriale som tidligere var vanskeligere tilgjengelig. Dette stiller krav til oppfølging fra biblioteket.

I kommunal sektor etableres stadig flere offentlige servicekontor eller offentlige servicesentra. Oppgaven til disse kontorene er å gi opplysninger og veiledning til kommunens innbyggere om den kommunale virksomheten. Bibliotekene er i varierende utstrekning trukket med i etableringen av disse kontorene. I enkelte tilfeller er det etablert et samarbeid mellom servicekontor og bibliotek, i andre tilfeller foreligger det planer om dette. Kravene til biblioteket blir blant annet å sette seg bedre inn i kommunens organisering og hvilke tilbud som gis og stille ulikt informasjonsmaterieell til disposisjon. Biblioteket vil som følge av samarbeidet trolig oppleve å bli mer del av kommunen.

Enkelte av arbeidsgiverrepresentantene bemerket at bibliotekmiljøet kunne oppfattes som lite endringsvillig. Når endringer først er vedtatt, er de dyktige nok i gjennomføringssammenheng. Denne tendensen hadde blant annet gjort seg gjeldende i tilknytning til ABM-meldingen. Man bemerket også at spørsmål syntes å kunne figurere som interne diskusjoner i bibliotekmiljøet over lang tid, og at orienteringen utover egen sektor kan synes vanskelig å få til.

Brukerorientering

Brukerorientering er et sentralt begrep i biblioteksektoren. Kort sagt handler det om å sette brukernes behov i sentrum. At bibliotekene er brukerorientert burde ikke minst være i arbeidsgivernes interesse. Hva er da arbeidsgivernes oppfatning av brukerorientering, og i hvilken grad synes de det følges opp i biblioteksammenheng?

Selv om ikke alle intervjupersonene var like fortrolige med uttrykket brukerorientering, viste det seg at begrepet ble tillagt et relativt mangfoldig innhold, delvis farget av intervjupersonenes sektortilhørighet:

- Å lage de tjenestester som brukeren etterpør
- Å skaffe informasjon om brukerens behov - og like "rebusløpet"
- Å gjøre sitt beste for å møte og tilrettelegge for brukerne og dekke deres behov
- Å utvikle brukerne til å bli selvhjulpne
- Å ha kunnskap om og innlevelsessevne i brukernes behov og om hva biblioteket kan gjøre for å dekke behovet

- Å innse det meningsløse i å ha bøker på hylla som ingen bruker
- Å la brukerne oppleve biblioteket som et sted hvor en får personlig service av dyktig og hyggelig personale
- Å legge tjenester til rette for brukerne
- Å la biblioteket framstå som en ressurs der folk kan møte med skuldrene nede, prøve seg fram og bli veiledet

Det var få kritiske røster mot bibliotekenes evne til å drive brukerorientert virksomhet. Fra utdanningssektoren ble det imidlertid stilt spørsmål ved om bibliotekarstudentene gjennom utdanningen blir godt nok forberedt på å håndtere studenter og forskere ved læringsinstitusjoner. I institusjonene i denne sektoren handler det mer om å drive veiledning i et læringsmiljø enn å drive servering.

Fra et annet fagmiljø ble det påpekt at det er mange mekanismer som gjør at man etablerer fysiske bibliotek som vokser samtidig som bokstammen ikke blir brukt. Dette generer en hel del unødvendig arbeid for bibliotekarer og er det motsatte av brukerorientering. Det kan motvirkes ved at bibliotekarene i større grad tar sjansen på å leve uten bøker. Alternativet kan være å gjøre seg representert i den faglige virksomheten i langt større grad, men dette forutsetter at man setter seg inn i brukernes arbeidssituasjon, at man forstår den faglige virksomheten og får legitimitet for å ta del i den. Det krever også etterspørsel fra brukermiljøet og selvtillit hos bibliotekarene.

I en del fagbibliotek vil bibliotekarer også stå overfor problemstillingen at ikke alle skal ha lik service. I et fagbibliotek er det virksomhetens mål og mening som skal ha førsteprioritet når ressursene er knappe.

Internasjonalisering

I en tid preget av globalisering ble intervjupersonene bedt om å reflektere over internasjonaliseringsbegrepet sett i forhold til biblioteksektoren. Det ga få men varierte innslag av assosiasjoner.

Fra ett hold ble det poengtert at bibliotekene må være forberedt på å møte de samme utfordringene som følger av globaliseringen som resten av det internasjonale samfunnet. Bibliotekene vil møte dem hos brukerne.

Fra et annet hold ble det understreket at de ledende bibliotekinstanser har plikt til å følge med på globaliseringen, for globaliseringen er med på å påvirke samfunnet. Jobbing internasjonalt er viktig, ikke minst mot "den tredje verden" hvor behovet for utdanning og informasjonstjenester er stort.

Noen kommenterte internasjonal bibliotekforskning og mente at den hadde en slagside mot folkebiblioteksektoren. Andre pekte på kravene til språkkunnskaper som internasjonaliseringen fører med seg. Behovet for internasjonale standarder, ikke minst innenfor bibliotekfaget og beslektede områder, ble også nevnt.

Mulighetene for å ta bibliotekarutdanning på tvers av landegrensene ble ansett som et stort pluss, og flere betonte verdien av å ha et internasjonalt faglig kontaktnett og kunne utnytte erfaringer på tvers av landegrensene. Her mente man at bibliotekarutdanningen har et informasjonsansvar. Det internasjonale bibliotekbroderskap eller -søsterskap ble samtidig betegnet som både en styrke og en svakhet. Styrkene er det faglige fellesskapet, enigheten om

at kultur, kunnskap og informasjon er felleseie, uformelle og formelle nettverk. Faren er at internasjonaliseringen blir internalisering.

Sentrale sektorers syn

I undersøkelsen er det lagt vekt på at mangfoldet av sektorer skal gjenspeiles i utvalget av intervjupersoner. Stat, fylkeskommune, kommune og privat sektor er alle representert. I tillegg har det vært ønskelig å inkludere en del sentrale fagområder. Utdanning, helse og medisin og olje sysselsetter en betydelig andel av bibliotekargruppen. Et av målene med intervjuundersøkelsen er å få fram vurderinger som kan være spesielle for enkelte sektorer eller bransjer. Tredje del i undersøkelsen om behovet for framtidig bibliotekarkompetanse tar utgangspunkt i spørsmål som er utformet dels med tanke på intervjupersonenes bakgrunn men hovedsaklig med tanke på de enkelte virksomheter og sektorer som intervjupersonene har tilknytning til.

Generelle trekk ved bibliotekarene og deres kompetanse

Enkelte av intervjupersonene hadde i større grad enn de andre yrkeserfaring fra bibliotekmiljø. Disse personene ble bedt om å peke på eventuelle positive og negative sider ved bibliotekarene og deres kompetanse som de først hadde blitt oppmerksomme på i sine senere yrker.

Et moment som ble definert som en svakhet var at bibliotekaren blir for mye generalist. Det skal pakkes for mye inn i kompetansen. Samtidig gjentok man sympatien for Tromsø-modellen, som kombinerer bibliotek- og dokumentasjonskunnskap med et valgfritt universitetsfag.

Et annet moment var at bibliotekprofesjonen til tider gir inntrykk av å være utstyrt med sterke beskyttelsesmekanismer. Viljen til å slippe andre profesjoner inn på seg kan synes liten, og frykten for å gå utenfor biblioteket og oppsøke andre miljøer stor. På den annen side hadde man registrert at debatten omkring utdanningen og profesjonens framtid var kraftigere og forhåpentligvis mer livgivende enn noensinne.

Andre av intervjupersonene representerte organisasjoner som tilbyr private tjenester, blant annet innenfor bibliotek-, dokumentasjons- og informasjonsområdet, på det åpne markedet. Etter deres oppfatning var det en styrke ved bibliotekarkompetansen at den er yrkesrettet. Gjennom utdanningen oppnår man en solid grunnkompetanse som innebærer at kravene fra arbeidsgivere til tidligere yrkeserfaring reduseres, noe også praksisperioden bidrar til. (Andre intervjupersoner uttalte seg forøvrig mer negativt om praksisperioden og mente at denne tiden kunne utnyttes mer effektivt i studiesammenheng.) En annen side ved bibliotekarkompetansen som ble framhevet var at den utgjør en kombinasjon av kompetanse som andre profesjoner mangler. De samme personene registrerte fra sitt ståsted at bibliotekarer ikke gjør seg synlige nok. Man kan og bør bidra til økt synliggjøring ved å bruke kompetansen sin i andre deler av organisasjonen enn i biblioteket.

Etterspørsel etter private tjenester

Tilbyderne av private tjenester opplevde at etterspørselen var særlig stor etter arkivtjenester og tjenester innenfor elektronisk dokumenthåndtering. Etterspørselen kommer fra såvel offentlig som privat sektor. I privat sektor er det ofte IT-kompetansen som er mest interessant. Etterspørselen etter tjenester knyttet til dokumentkontroll i oljebransjens ulike prosjekter hadde tidligere vært dominerende men er nå avtakende. Kompetansekravene til oppgaver

innen arkiv og elektronisk dokumenthåndtering er annerledes enn til bibliotekfaglige oppgaver. Likevel benyttes ofte bibliotekarer til slike oppgaver.

Sektorrelatert kompetanse

Enkelte fagområder har tradisjonelt hatt stor tilgang av bibliotekarer. Utdanningsområdet, helse og medisin og oljebransjen hører til disse, og derfor er disse områdene alle representert i intervjuundersøkelsen. Hvilke krav til bibliotekarkompetanse er typiske for disse områdene?

På utdanningsområdet stilles til krav til bibliotekarene om en viss pedagogisk kompetanse uansett på hvilket nivå av utdanningssystemet de jobber. Ved de høyere utdanningsinstitusjonene er man dessuten, kanskje i større grad enn andre, avhengig av en kombinasjonskompetanse, dvs. bibliotekarkunnskap kombinert med kunnskap innen fagområder som det undervises i ved institusjonen. Behovet for en solid faglig forståelse i tillegg til bibliotekarkompetansen understrekes særlig fra universitetshold. Fra samme hold ble det påpekt at forskere sannsynligvis vil oppleves som en brukergruppe med svært spesielle krav.

Som skolebibliotekar er det spesielt viktig å lære seg skolens kultur, dvs. dens planer, mål, språk m.v. Bibliotekvirksomheten skal legges opp i forhold til skolens læreplan, en må være forberedt på skolens arbeidsform, og det skal drives markedsføring og informasjon overfor lærerne. En har et ansvar i forhold til å ta vare på kulturarven og være støttespiller i lese- og skriveopplæringen og å kjenne barne- og ungdomslitteratur. Gjennom å arbeide som skolebibliotekar får en særlig kompetanse i å organisere mange brukere på én gang.

Helse og medisin er et forskningsintensivt område og et område med lange tradisjoner for dokumentasjon, publisering og systemer rundt dette. Det er enormt med informasjon på dette området, og den er godt organisert. Området er sterkt spesialisert, noe som stiller store krav til bibliotekarene med hensyn til å skille det relevante fra det irrelevante. På dette området møter en også ofte etiske problemstillinger når informasjon skal evalueres.

I oljebransjen kreves det fleksibilitet i den forstand at man er villig til å engasjere seg i funksjoner knyttet til arkiv, dokumenthåndtering og teknologi. Kravet om å se informasjonen som del av en sammenheng, dvs. som en integrert del av arbeidsprosessene, er også typisk for denne bransjen.

Framtidige utfordringer i folke- og fylkesbibliotek

Blant deltakerne i intervjuundersøkelsen finner en representanter for ulike nivåer av kommunal, fylkeskommunal og statlig administrasjon med større og mindre oppfølgingsansvar overfor folke- og fylkesbibliotekene.

Kommunene erkjenner at informasjonsbehovet overfor kommunens innbyggere er stort. Eksempler på informasjonstiltak er egne informasjonsprogram som blant annet omfatter konkret dialog med brukerne av kommunale tjenester gjennom møter og kurs, kommuneavis, brukerundersøkelser som brukes i planleggings- og budsjettarbeidet og hjemmeside på Internett.

Biblioteket bidrar på ulike måter i kommunenes informasjonsvirksomhet, for eksempel gjennom utstillinger, tilgjengeliggjøring av dokumenter og publikums-PCer med tilgang til kommunens hjemmeside. I ett tilfelle er det formelt samarbeid mellom biblioteket og det offentlige servicekontoret, noe som betyr at man har utveksling av personale og at biblioteket

har tilgang til kommunens IT-system med mulighet til for eksempel å ta ut kommunale skjemaer. Kommunene ser at det ligger et potensiale i å utvikle biblioteket til en enda større bidragsyter til den kommunale informasjonsaktiviteten, særlig gjelder dette samarbeidet mellom bibliotek og offentlig servicekontor og utviklingen av de kommunale nettsidene. Fra fylkeskommunalt hold så man gjerne at fylkesbiblioteket la økt vekt på tjenester direkte mot fylkets innbyggere, gjerne i samarbeid med andre instanser, i stedet for å gå gjennom kommune og skolebibliotek.

I en av kommunene hadde man opplevd hvordan etableringen av et nytt bibliotekbygg hadde gitt innbyggerne en egen stolthet pga. bygningen, innholdet og kvaliteten på tjenestene. Gjennom det nye bygget hadde det utviklet seg krav om mer kompetanse.

I et framtidig perspektiv var man blant annet opptatt av at bibliotekene sikrer sin egen endringsevne og -vilje i forhold til et samfunn i rask endring og stadige effektiviseringskrav i kommunene. Endringene kan være både av teknologisk art, med tilhørende globalisering/internasjonalisering, og av generell samfunnsmessig art og kunne påvirke organisatoriske strukturer i ABM-feltet. Flere av intervjupersonene antydte et behov for strukturelle endringer i biblioteksektoren, for eksempel større bibliotekenheter og andre samarbeidsordninger, med sikte på optimalisering av de samlede bibliotekstjenestene i landet. Bibliotekarutdanningen må rette studentenes oppmerksomhet mot de nevnte fenomenene.

Barn og unge blir en særlig viktig målgruppe i forhold til ulikt forebyggende arbeid, leseferdigheter og skolegang forøvrig. Bibliotekenes betydning for skolen har man snakket om i generasjoner uten at budskapet synes å ha nådd fram i tilstrekkelig grad hos sentrale myndigheter. Når det gjelder tjenestetilbudet i folkebibliotekene, understreket man særlig den økende interessen for nye medier - IT, film, lydbøker - og så dette som en utfordring for sektoren og for utdanningen.

Når det gjelder sektorens kompetanse til å møte utfordringene i ABM-meldingen, anså man at det ville være forskjeller avhengig av størrelse på bibliotekene. Større biblioteker vil være rimelig godt rustet til å håndtere kommunikasjon mellom ulike bibliotek og bibliotektyper. Mindre folkebibliotek, med 2 årsverk og mindre, vil trolig måtte bygge seg opp i forhold til enkelte funksjoner som å betjene fjernstudenter eller lokale spesialister. Det er likevel ikke realistisk å stille fulle krav til bibliotekarene i mindre bibliotek om å utnytte mulighetene i det sømløse bibliotek og det samlede ABM-perspektivet fullt ut. De vil mangle bredden i kompetansen og deler av den teknologiske utrustningen.

Et annet av poengene i meldingen er at mye av det som i dag ikke er elektronisk tilgjengelig i arkiv og muséer skal gjøre elektronisk tilgjengelig. Dette materialet vil det bli en ny utfordring for biblioteker å orientere seg i. I den grad det er behov for en samlet kompetanseheving i sektoren for å tilpasse seg ABM-konseptet, bør bibliotekarutdanningen bære et element av et generelt ABM-perspektiv. Da er det snakk om det samlede samfunnsminne, og bibliotekarene bør være godt orienterte om hva som er bibliotekenes bit av dette, hva som er de andres bit og hva som er forbindelseslinjene.

Framtidige utfordringer i fag- og forskningsbibliotek

Representantene fra fag- og forskningsbiblioteksområdet peker på flere framtidige utfordringer for bibliotekene og bibliotekarene. Det påpekes at informasjon som del av virksomheten blir viktigere i de fleste bransjer. Bibliotekarene må sørge for at deres virksomhet blir en del av det å behandle informasjon i en større virksomhetsmessig

sammenheng. Er en ikke i strategiplanen for virksomheten, dvs. integrert i de tjenestene som leveres, så er en i realiteten utenfor. Det påpekes også at bibliotekarer må ha kompetanse langs tre hoveddimensjoner – bibliotek- og informasjonsfaglig, faglig i forhold til moderinstitusjonens virksomhet og en form for samfunnskompetanse. Andre utfordringer er den stadig tiltakende internasjonaliseringen og bruk av og opplæring i informasjonsteknologiske hjelpemidler. En særlig utfordring ved digitaliseringen og Internett er tendensen til at brukerne finner bibliotekleddet unødvendig i sin informasjonssøking, og man hevder at bibliotekarutdanningen burde gå inn i denne problemstillingen.

Det ble nevnt noen eksempler på hvordan tjenestene ved fag- og forskningsbibliotek kunne videreutvikles. I høyere utdanning var hovedutfordringen å integrere biblioteket i undervisningen. Tjenestetilbudet er der, men plasseringen er ofte feil. Situasjonen kan være typisk for mange bibliotek i læringsmiljøer. En annen typisk problemstilling for disse miljøene, men også for mange andre, kan være hvordan man får gjennomslag for betydningen av kildekritikk. I skolen skal elevene lære å kritisk vurdere informasjon, og lærerne skal overbevises om at dette står i læreplanen.

Ved universitetet var en også opptatt av problemstillingen rundt bruk av kildemateriale og kjennskap til kilder, Internett og spesialdatabaser. En var opptatt av at bibliotekarene opprettholdt sin kompetanse på dette området og innså at selvbetjening ville resultere i mange feil. Der så en gjerne at bibliotekarene også tok et spesielt ansvar for å utvikle bibliografiverktøy. Når det er avgjort at noe skal dokumenteres, bør bibliotekarene kunne tilby et rasjonelt opplegg for det å finne dokumentasjon og sette den inn i bibliografien bakerst i sluttproduktet. I dag er prosessen todelt; gjenfinningsdelen og bibliografidelen der hver enkelt medarbeider må stole på kunnskaper fra dokumentasjonskurs fra år tilbake. Prosessen bør kunne rasjonaliseres.

Kompetanseutvikling og intranett ble nevnt som hovedområder der biblioteket, generelt sett, kan spille en større rolle i moderinstitusjonens informasjonsvirksomhet. Intranett-engasjementet vil blant annet innebære tilrettelegging og formidling av nettressurser.

Noen ønsket seg også at biblioteket tilbød en slags current awareness-tjeneste som gjorde det enklere å følge med på et stort og uoversiktlig fagområde, men man innså at dette ville være svært krevende.

Flere av de intervjuede mente at man i større grad kunne lære av og utnytte erfaringer på tvers av ulike områder i biblioteksektoren. Det ble hevdet at høgskolebibliotek og skolebibliotek kunne ha en del å tjene på erfaringsutveksling når det gjelder læringsmiljø og integrering av biblioteket i undervisningssituasjonen. Fra den bibliotek- og informasjonsfaglige virksomheten i oljebransjen, som er under et sterkt økonomisk press, vil man kunne hente ideer til effektive og utradisjonelle bibliotekløsninger. Det er altfor lett å avfeie parallellene med begrunnelse i ressursknapphet. For eksempel er etableringen av læringsentra i dagens pedagogiske miljøer bygget på mange av de samme idéene som informasjonssentrene som oljebransjen etablerte for 10-15 år siden. Man mente at bibliotekarutdanningen kunne være mer aktive i se på nye aktuelle bibliotekløsninger – i oljebransjen eller andre – slik at det ble en del av læringen til studentene.

Konklusjoner og konsekvenser for bibliotekutdanningen

- Undersøkelsen av det framtidige kvantitative behovet for bibliotekarer viser at det ikke eksisterer noen samlet statistikk over antall yrkesaktive bibliotekarer. Det foreliggende datagrunnlaget anses som for usikkert til å gi noen tilfredsstillende vurdering av behovet, men det kan benyttes i sammenligninger mellom avgang og tilgang til bibliotekaryrket dersom ulike forutsetninger legges til grunn. *De innhentede dataene indikerer at en betydelig andel av bibliotekarene i fag- og forskningsbiblioteksektoren vil forlate yrket pga. alder i den nærmeste tiårsperioden.*
- Det er ingen bransje eller sektor som utmerker seg som noe åpenbart vekstområde for bibliotekarer, men en finner heller ikke noen motsatt tilbøyelighet. Intervjupersonene ser et grunnlag for vekst i etterspørselen etter bibliotekarer og andre gevinster ved at bibliotekarene orienterer seg mot nye arbeidsoppgaver på andre felter enn i biblioteket. *Bibliotekarene bør i større grad orientere seg mot arbeidsområder utover biblioteksektoren og utdanningen kan gjerne oppmuntre til dette.*
- Nesten alle intervjupersonene er enige i at bibliotekarers kjernekompetanse i dag og i nærmeste framtid vil utgjøres av områdene organisering og gjenfinning av informasjon, formidling av kultur og kunnskap, litteraturkunnskap og –oversikt, ledelse og organisering av bibliotek og informasjonsteknologi. Organisering og gjenfinning av informasjon blir ansett som bibliotekarers hovedstyrke. *I bibliotekutdanningen bør det fortsatt være vekt på organisering og gjenfinning av informasjon, med Internett som framtreddende kontekst.*
- Informasjonskompetanse kan defineres som kompetanse til å finne, evaluere og anvende informasjon. Bibliotekaryrket anses å en særlig bredde innen informasjonskompetanse med spesielle ferdigheter i gjenfinning. *Evaluering av informasjon er en type kompetanse som med fordel kan videreutvikles gjennom bibliotekarutdanningen.*
- Bibliotekarer anses særlig velegnet til veilednings- og formidlingsoppgaver, men den pedagogisk kompetansen bør likevel være høyere. *Bibliotekarutdanningen bør vektlegge de ulike veilednings- og formidlingsoppgaver som bibliotekarene kan møte og vurdere behovet for pedagogisk kompetanse i lys av disse.*
- Generell markedsføringskompetanse bør heller ligge hos instansene i sektoren enn hos den enkelte bibliotekar, og den bør forsterkes. Nyutdannede bør være flinkere til å profilere egen kompetanse. *Bibliotekarutdanningen bør gi studentene større bevissthet om egen kompetanse og legge vekt på kontaktskapende arbeid som synliggjør bibliotektjenestene.*
- Det påpekes fordeler både ved bibliotekarutdanningsmodellen som brukes ved Høgskolen i Oslo og den modellen som er introdusert ved Universitetet i Tromsø. *Det synes å være et klart behov både for en yrkesrettet bibliotekarutdanning og en mer akademisk preget utdanning som åpner for ulike fagsammensetninger.*
- Biblioteksektoren vil møte nye utfordringer gjennom ABM-konseptet. *I den grad det er behov for en samlet kompetanseheving i biblioteksektoren for å tilpasse seg ABM-konseptet, bør bibliotekarutdanningen bære et element av et generelt ABM-perspektiv.*
- I fag- og forskningsbibliotekene særlig understrekes behovet for en solid forståelse av moderinstitusjonens fagområde og organisasjon i tillegg til bibliotekarkompetansen. *Utdanningen må være bevisst på arbeidsgivernes ønske om kombinasjonskompetanse hos bibliotekarene.*

Litteraturliste

Audunson, Ragnar (2001). Competing with Maurice Green - on LIS-education in a period of rapid change. - [17 s.]. - [Ikke publisert].

Bibliotekkunnskap grunnfag. [online]. - URL: http://www.hum.uit.no/dok/Studieplan/bib-sp_gf_h01.htm [lesedato 2001-11-02]

Bibliotekstyrelsen. Bibliotekarenes afgang fra og rekruttering til folkebibliotekerne i perioden 2000-2009. [online]. - URL: http://www.bs.dk/index.ihtml?side=http://www.bs.dk/vis_pub.ihtml?id=1200__fil=http://www.bs.dk/uva/bibafgang.htm&pid=0 [lesedato 2001-08-31]

Ekstern evaluering av den faglige virksomheten ved Høgskolen i Oslo, bibliotek- og informasjonsstudiene / Kari Christensen, Mariam Ginman og Ole Harbo. - Oslo : Høgskolen i Oslo, 1998. - 32 s. - (HiO-notat 1998 nr 14). – ISBN 82-579-0206-3 (h.).

Kvale, Steinar (1997). Det kvalitative forskningsintervju. - Oslo: Ad Notam Gyldendal. 236 s.- ISBN 82-417-0807-6.

Pettigrew, Karen (2000, januar 14). Kaliper overview. Presented at ALISA 2000. [online]. - URL: http://www.alise.org/nondiscuss/KALIPER_conf_2000_report.htm [lesedato 2001-10-31].

Studieplan for bibliotek- og informasjonsvitenskap. [online]. - URL: <http://www.hio.no/studie/fagplaner/jbi/bibinfo/Table%20of%20Contents.htm> [lesedato 2001-10-30].